

תוכן העניינים

ט	פתח דבר	שרה יפת
יג	רשימת הקיצורים	
1	פרופ' זאב ויסמן (1923-2004)	שמאי גלנדר
5	פרופ' נחום סרנה (1923-2005)	משה צבי ברטלר
9	פרופ' חיים תדמור (1923-2005)	ישראל אפעל

מקרא

15	בין תיאור הרפורמה של ירבעם לפרשת העגל סיפור שחרורו של יהויכין מלך יהודה מכלאו,	חזה שלום-גיא מיכאל אביעז
29	הקשריו הספרותיים ומשמעותו התאולוגית 'כי הפריע ביהודה' – דמותו ותקופתו של אחז בספר דברי הימים כמקרה-ימבחן למהימנותו	אמיר איתן
43	ההיסטורית של הכרוניסט: תרגיל בקריאה דינמית בין התרסה להצדקת האלהים: רב שיח בין קינות העם לתפילות הווידוי בתפילה המקראית	דלית רום-שילוני
71		

המקרא בזיקתו למזרח הקדום

99	השתקפותה של הראליה הפולחנית מתתאי ואמר במסורת משה בסיני	עדה תגריכהן
115	דיאלוג דיווח ודיאלוג ויכוח – שני דפוסים בשיח אֵל עם אדם	רות פידלר
143	אנוז, זיו והארבה	אבי שויקה

ספרים חיצוניים

- יעל שמש
 159 יולא עשה עמי חטא לטמאה ולבשת' (יהודית יג, טז):
 סיפור יהודית כסיפור מתקן לסיפור יעל וסיסרא

תולדות הפרשנות

- ערן ויזל
 181 עיון בהיגדים המפורשים של רש"י על אודות תרגום
 אונקלוס
 יצחק פנקובר
 205 הגהות רש"י, הגהות תלמידיו, והגהות אנונימיות
 בפירוש רש"י לספר יהושע
 יאיר האס
 231 היחס לכפל ענין במלות שונות' בפרשנותו של
 ר' יצחק אברבנאל

ביקורת ספרים

- רימון כשר
 261 דברי ניהומים לעיר ירושלים [על: יאיר זקוביץ,
 משמיע שלום מבשר טוב: שבעה פרקי חזון לשלום
 ירושלים, חיפה: הוצאת הספרים של אוניברסיטת
 חיפה, תשס"ד, 196 עמ']
 ברוך יעקב שורץ
 269 'ספר התורה' וראשית הקאנוניזציה המקראית [על:
 מנחם הרן, האסופה המקראית: תהליכי הגיבוש עד
 סוף ימי בית שני ושינויי הצורה עד מוצאי ימי הביניים,
 חלק ב: הקאנוניזציה של המקרא בהתגלמותה
 ההיסטורית: התורה הדבטרונומית והחיבור
 הדבטרונומיסטי, ירושלים: מוסד ביאליק והוצאת
 ספרים ע"ש י"ל מאגנס, תשס"ד. 331 עמ']
 מאיר גרובר
 281 מהפכת בנות צלפחד [על: צפריירה בן-ברק, ירושת
 בנות בישראל ובמזרח הקדום: מהפך חברתי, משפטי
 ואידאולוגי, יפו: מרכז ארכאולוגי, 2003, 326 עמ']
 יונתן בן-דב
 287 השלכות רעיוניות של הניחוש והאסטרונומיה
 ממסופוטמיה [על: Francesca Rochberg, *The Heavenly
 Writing: Divination, Horoscopy, and Astronomy in
 Mesopotamian Culture* (Cambridge: Cambridge
 [University Press, 2004) xxvi + 331 pages

- ספר הושע בפרשנות חז"ל [על: מנחם בן־ישר, יצחק
גוטליב ויצחק ש' פנקובר, המקרא בפרשנות חז"ל:
אסופת דרשות חז"ל על נביאים וכתובים מתוך ספרות
התלמוד והמדרש, א: הושע, רמת־גן: הוצאת
אוניברסיטת בראילן, תשס"ד, 804 עמודים]
- 301
- 305 ספרים שהתקבלו במערכת
- 309 רשימת המשתתפים
- ix תקצירי המאמרים באנגלית

פתח דבר

בשנה החולפת הלכו לעולמם שישה מבכירי החוקרים היהודים בתחומים שונים של חקר המקרא ועולמו. פרופ' נחום סרנה, מאוניברסיטת ברנדייס בארצות הברית, שעסק במחקר המקרא, פרשנותו ותרגומו, ובהנחת היסודות לחקר הפרשנות הפנים־המקראית; פרופ' חיים תדמור, שייסד את החוג לאשורולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים, הרחיב והעמיק את לימודי המזרח הקדום, והקדיש את מחקריו להיסטוריה ולהיסטוריוגרפיה האשורית, לתולדות ישראל בתקופת המקרא ולזיקות בין ישראל לשכנותיה בתקופה העתיקה; פרופ' זאב ויסמן, ממייסדיו ומבכירי מוריו של החוג למקרא באוניברסיטת חיפה, שחקר את הספרות המקראית ואת הסוציולוגיה והמוסדות של עם ישראל בתקופת המקרא; פרופ' רות עמירן, מן החוג לארכאולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים, שהתמקדה בחקר הקרמיקה הקדומה והניחה יסודות לאפיונם ולתיארוכם של הממצאים הקרמיים בארץ ישראל לסוגיהם ולתקופותיהם; פרופ' גד בן עמי צרפתי, ממייסדי החוג ללשון העברית באוניברסיטת בראילן, שחקר את הלשון העברית לתקופותיה ולתפוצותיה, ופרופ' יהודה פליקס, מן המחלקה ללימודי ארץ ישראל באוניברסיטת בראילן, שהקדיש את מחקריו לטבע ולראליה של ארץ ישראל, והאיר באור חדש את עולם הצומח והחי של הארץ בתקופת המקרא והתלמוד. חבל על דאבדין ולא משתכחין.

אכן צמרת הארז נגדעת והולכת לנגד עינינו ממש. ואולם בה בעת עולים מגזע האילן חוטרים צעירים ורעננים, הפורצים בכוח ובעוז ונושאים עמם הבטחה ותקווה. אלו הם החוקרים הצעירים והמחוננים שכבר סיימו את לימודי התואר השלישי או עומדים על סף סיומם, והמקדישים את מיטב אונם וכישרונם למחקר המקרא בכל תחומיו, מרחיבים אותו לכיוונים חדשים ומפיצים את הישגיו. עם זאת דווקא בשנים האחרונות, כאשר מחקר המקרא בארץ מתעשר, מתבסס ומתרחב, והישגיו זוכים להכרה ולהערכה בעולם האקדמי בארץ ובעולם, גוברת בקרב זקני הדור' התחושה שהישגים אלו אינם זוכים למידת ההערכה שהם ראויים לה מן המסד הרשמי של האקדמיה הישראלית. תחושתם החזקה היא שעתידו ומעמדו של מחקר המקרא בישראל כבר אינם מובטחים. דומתני שאין צורך להכביר מילים

על חשיבותו – אפילו, חיוניותו – של מחקר המקרא לחיי התרבות והרוח בישראל. הכול מודים בחשיבות זו, אבל האמירה – לפעמים אפילו הקולנית – אינה מיתרגמת לשפת המעשים. במציאות האקדמית שבמוסדות החינוך הגבוה, מקומו של מחקר המקרא מצטמצם והולך, וגובר החשש שהעמיד כבר אינו מובטח. חובת יסוד היא של הממסד האקדמי בישראל להבטיח את קליטתם וקידומם של החוקרים הצעירים. בידם מופקד עתידו של מחקר המקרא, והם אשר יבטיחו את חיוניותו, את שגשוגו ואת שמו ומעמדו בישראל ובעולם.

כמדי שנה בשנה, הופעתו של השנתון לחקר המקרא והמזרח הקדום היא מקור לתחושת סיפוק ולשמחה. השנתון החדש כולל 16 מאמרים בחמישה מדורים: מקרא, המקרא בויקה למזרח הקדום, הספרים החיצוניים, תולדות הפרשנות וביקורת ספרים. כפי שכבר ציינתי בעבר, החלוקה למדורים איננה נוקשה; המאמרים חוצים את גבולות המדורים ומרחיבים את יריעת הדיון מעבר לתחום הצר של הגדרת המדור.

במדור הראשון ארבעה מאמרים, העוסקים בחלקים השונים של ספרות המקרא. המאמר הראשון בוחן בקפדנות את הזיקה הספרותית בין שני סיפורי העגל – מעשה העגל בעת הנדודים במדבר וחדוש פולחן העגלים במקדשי בית אל ודן בידי ירבעם בן נבט. המאמר השני בוחן את הסיפור על שחרורו של יהויכין מלך יהודה מכלאו ואת משמעותו ההיסטורית והתאולוגית. המאמר השלישי מעלה מחדש את שאלת המקורות ששימשו את בעל ספר דברי הימים ובעקבות זאת את מידת תרומתו לתולדות עם ישראל בתקופת המקרא, תוך התמקדות במקרה מבחן אחד, תקופתו של אחז מלך יהודה. המאמר הרביעי מוקדש לבחינת היחס בין שתי סוגות ספרותיות בתחום התפילה והמזמור: קינת העם ותפילת הוידוי. המאמר מציג את ההבדל בין סוגות אלה על רקע הדמיון הגדול ביניהן, ועומד על מקורן במציאות החיים ובתאולוגיה של דור החורבן.

במדור השני – הזיקה בין המקרא ובין המזרח הקדום – שלושה מאמרים. המאמר הראשון מעלה את שאלת הרקע המזרחי-קדמוני של טקסי הפולחן שהתקיימו בהר סיני במעמד מתן תורה. המאמר מציג את הקרבה הטיפולוגית בין הפולחן החתי ובין הטקסים המתוארים במקרא ומעורר מחדש את שאלת מקור הטקסים האלה וההשקפות הדתיות המתבטאות בהם. המאמר השני מעלה לדיון את הסוגה הספרותית של הדיאלוג בין אדם ובין אל כפי שהיא באה לידי ביטוי בספרות המזרח הקדום ובמקרא, ומבחין בין שני תת-סוגים של סוגת היסוד – דיאלוג דיווח ודיאלוג ויכוח – תוך ברור המשותף להם וההבדלים ביניהם. המאמר השלישי הוא תגובה על מאמרה של נילי ואזנה שהופיע בכרך יד של השנתון ומעיד על הודושיח החי שבו מחקר המקרא נבחן ומתקדם. הוא מקבל את התזה המרכזית של המאמר שקדם לו,

ועם זאת בוחן היבטים שונים בטענותיו, מבקר אותן, מרחיב ומשלים. אפשר שאין זה עדיין 'סוף פסוק' בבירור המסורות על זיו ואנו, מקורותיהן והיחס ביניהן. במדור השלישי מאמר אחד, המוקדש לדמותה של יהודית כפי שהיא מתוארת בספר החיצוני הנקרא על שמה. על רקע הסיפורים המקראיים ששימשו לו מקור, ובעיקר סיפור הריגת סיסרא בידי יעל, מבקש המאמר להוכיח שדמותה של יהודית עוצבה במודע מתוך זיקה לסיפור יעל וסיסרא, וכסיפור 'מתקן' לסיפור יעל ולדמותה.

במדור הרביעי שלושה מאמרים, המוקדשים לפרשנות היהודית בימי הביניים: שניים מהם לרש"י ולפירושיו, ואחד לר' יצחק אברבנאל. המאמר הראשון מעלה מחדש את שאלת עמדתו של רש"י כלפי תרגום אונקלוס ובוחן אותה לאור היגדיו המפורשים של רש"י. מסקנתו של המאמר היא שהסתירה בעמדותיו של רש"י שעליה הצביעו חוקרים בעבר אינה אלא סתירה לכאורה, וכי עמדתו של רש"י בנושא זה היא גם בגדר חידוש וגם ביטוי להשקפה כוללת, עקבית ושיטתית. המאמר השני סוקר את כל כתבי היד של פירוש רש"י לספר יהושע ומגלה בהם עדויות כתובות על תהליכי השינוי שעברו פירושי רש"י בעקבות ההוראה בפועל והמשא ומתן עם התלמידים. התוספות בכתבי היד, מהן מזוהות בשם ומהן אנונימיות, מהן ברוב כתבי היד ומהן במיעוטם, מעידות על תהליך מתמיד של הגהה ושינוי. המאמר השלישי בוחן את יחסו של אברבנאל לתופעה של 'כפל ענין במלות שונות'. הוא מציג את האמביוולנטיות בגישתו של אברבנאל, שמצד אחד הכיר בקיום התופעה בשירת המקרא, ומצד אחר מיעט להזכיר אותה, ועומד על מקורותיה ומניעיה של גישה זו.

במדור החמישי חמישה מאמרי ביקורת רחבים ומפורטים, על ספרים שעניינם נוגע למדורי השנתון. שניים מן המאמרים מוקדשים לספרים המשתייכים למדור מקרא: האחד עניינו הנבואות לשלום ירושלים, והאחר עוסק בתורה הדברונומית ובחיבור הדברונומיסטי כביטוי לתהליכי הקנוניזציה של המקרא. שני מאמרים מוקדשים לספרים שמוקד עניינם במזרח הקדום. הספר האחד עוסק בשאלה של ירושת בנות, ומציג את החידוש המקראי על רקע המנהגים והחוקים שבמזרח הקדום. המאמר השני סוקר את מחקר האסטרונומיה הבבלית לתחומיה, בוחן את השלכותיו על חקר המקרא והיהדות הבתר-מקראית, ומאיר זיקות היסטוריות ותרבותיות בין העולמות האלה. המאמר האחרון עוסק בחיבור 'ספר הושע בפרשנות חז"ל', המבקש להציג לקורא את מכלול תרומת המדרש לפירושו של ספר הושע, ודן בהיבטים שונים במתודולוגיה של הספר ובדרך עיצובו. אכן יבול מבורך ורב פנים ועניין.

אין 'פתח דבר' בלא דברי תודה, והזכות להביעם נופלת בחלקי מדי שנה בשנה. תחילה ליקמח' שבלעדי אין 'תורה'. תודה מרובה לקרנות התומכות בהתמדה

בהוצאתו של השנתון ומאפשרות את קיומו: קרן פרי לחקר המקרא מיסודו של ס"ש פרי, והקרן על שם פולה ודוד בן גוריון מיסודה של משפחת פדרמן במכון למדעי היהדות על שם מנדל, שתייהן באוניברסיטה העברית.

תודה לכל התורמים מאונם ומרצם למלאכת הפקת השנתון, וראשונים חביבים הקריינים' – עמיתיי למקצוע, הנענים לפניוטיי ברצון ובסבר פנים יפות ועושים את מלאכתם בצנעה ומאחורי הקלעים. הקריינים, כמו מחברי המאמרים, נבדלים זה מזה בתחומי התעניינותם ובנושאי מחקרם, וכן נבדלים הם זה מזה בגישתם הפדגוגית למאמרים שהם ממונים עליהם. אך משותפת לכולם ההכרה שהשיפוט החברי הקפדני הוא הדרך לשימור רמתו של השנתון והערובה למעמדו, והם מקדישים את זמנם ומרצם לקידומה של מטרה זו.

חן לורדה לנרד, העורכת הלשונית של השנתון, העומדת על משמר התקינות הלשונית של המאמרים והתקנתם המדויקת, תוך שהיא מקפידה על שימור ייחודם הלשוני והסגנוני; למר שלמה קטקו, העורך את התקצירים באנגלית, ולמר רוני גולדשטיין, הממונה כתמיד על הכנתה לדפוס של רשימת הספרים שהתקבלו במערכת. מר דניאל שפיצר מפיק את השנתון כמעשה של יום יום, וכרך רודף את משנהו. הוא עוסק במלאכה זו במקצועיות שיש בה מידה של חרדת קודש, ומפיק את השנתון במסירות, בידע ובשאיפה מתמדת לשלמות. ואחרונים, תודה להוצאת הספרים על שם י"ל מאגנס, למנהלה ולחבר עובדיה, ולדפוס 'ארט פלוס' על ההפקה הנאה. יעמדו כולם על הברכה, ויהיה הספר הזה שכר לפעולתם.

שרה יפת

ערב פסח, תשס"ו